

відзнакою Міжнародного академічного рейтингу популярності "Золота фортуна" з нагоди 20-річчя незалежності України, Почесною грамотою Харківської міської ради. У 2012 р. нагороджена орденом княгині Ольги III ступеня, 2013 р. отримала звання "Почесний громадянин Харківської області". Відомості про Валентину Дмитрівну уміщено у рейтингових виданнях серії "500 впливових особистостей", "Харкову — 350", "Харків ювілейний", "Славетні жінки. Україна-2005", "Україна й українці — цвіт нації, гордість країни" (2011). За висновками інституту рейтингових досліджень, у 2005 і 2008 роках її визнано "Харків'янином року".

В умовах постійного недофінансування українських книгозбірень В. Ракитянська докладає значних зусиль, щоб на всіх рівнях державної влади довести значущість бібліотеки як соціального інституту, залучити спонсорів і меценатів до фінансової підтримки матеріально-технічної бази та комплектування фондів

ХДНБ, й прагне, аби, попри тимчасові негаразди та складнощі політичних і соціокультурних трансформацій, бібліотеки країни обов'язково стали конкурентоспроможними на світовому інформаційному ринку.

Вітаючи вельмишановну Валентину Дмитрівну з ювілеєм, зичимо їй здоров'я, добробуту, наснаги, шани й любові всіх, хто її оточує, а також процвітання очолюваній нею Харківській державній науковій бібліотеці імені В. Г. Короленка, для якої вона є справжньою Берегинею.

Алла Соляник,

*доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету соціальних комунікацій ХДАК*

Людмила Глазунова,

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
заступник директора з наукової роботи
ХДНБ ім. В. Г. Короленка,
старший викладач кафедри інформаційної,
бібліотечної та архівної справи ХДАК*

УДК [02+37](477)(092)

Наталія Кушнарєнко,

*доктор педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи ХДАК,
заслужений працівник культури
України*

Віктор Сєдих,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри інформаційної,
бібліотечної та архівної справи
ХДАК*

Знана постать в історії бібліотечної науки й освіти України (До 100-річчя від дня народження Є. Тамма)

У статті розкрито внесок Є. Тамма в розвиток бібліотечного фондознавства, каталогознавства, бібліотечної історіографії, бібліотечної освіти та професійної періодики в Україні, проаналізовано наукові праці вченого з означених напрямів.

Ключові слова: *Є. Тамм, бібліотечне фондознавство, бібліотечне каталогознавство, бібліотечна історіографія, бібліотечна освіта, бібліотечна періодика, фонди, каталоги.*

Українська школа бібліотекознавства відома далеко за межами нашої країни завдяки своїм славетним традиціям, вагомим науковим й освітнім здобуткам. Її засновниками були представники харківської бібліотекознавчої освітньо-наукової школи — непересічні вчені-особистості, талановиті педагоги, які підготували не одне покоління висококваліфікованих фахівців і науково-педагогічних кадрів бібліотечного профілю, генерували нові наукові ідеї, активно реалізовували їх, гуртували обдаровану молодь, формували власні наукові школи. Серед них: Н. Фрідьєва, О. Майборода, А. Ашукін, В. Витязков, І. Корнейчик, Є. Тамм, Д. Кумок, С. Волкова, І. Вовченко, Н. Колосова та ін. — провідні викладачі Харківського державного інституту культури (нині — академія). Відомо, що починаючи з кінця 20-х — початку 70-х рр. минулого століття саме цей інститут був єдиним в Україні закладом вищої освіти, який здійснював підготовку бібліотекарів-бібліографів вищої кваліфікації. Тут кон-

центрувалося потужне ядро блискучих освітян-науковців, формувалася когорта талановитих вихованців.

Євген Петрович Тамм — найавторитетніша постать в історії української бібліотечної науки й освіти, один із фундаторів і лідерів харківської бібліотекознавчої освітньо-наукової школи, організатор і керівник першої в Україні кафедри бібліотечних фондів і каталогів Харківської державної академії культури (ХДАК), заслужений працівник культури УРСР, відповідальний редактор єдиного на той час республіканського міжвідомчого науково-методичного збірника "Бібліотекознавство і бібліографія", доцент, кандидат історичних наук, фундатор вітчизняного бібліотечного фондознавства, блискучий лектор, обдарований педагог, вихователь багатьох поколінь бібліотечних фахівців і науково-педагогічних кадрів, непересічна особистість, людина щедрої душі й великого таланту.

Життєвий і професійний шлях Є. Тамма неодноразово висвітлювався на сторінках спеціальної преси:

основні віхи життя, становлення як викладача, науковця, організатора вищої бібліотечної освіти тощо [1—8]. Однак ці публікації не вичерпують багатогранної діяльності вченого.

Мета статті — виявити й охарактеризувати внесок Є. Тамма в розбудову бібліотечного фондознавства, каталогознавства, бібліотечної історіографії, вищої бібліотечної освіти та професійної періодики в Україні.

Є. Тамм народився 7 листопада 1918 р. 35 років його професійної діяльності пов'язані з ХДАК, де він беззмінно працював до виходу на пенсію 1990 р., віддаючи всі сили й знання багатогранній науковій, педагогічній та організаційній діяльності.

Одним із базових критеріїв оцінювання результативності наукової діяльності вченого є загальна кількість його публікацій. Згідно з підрахунками, науковий спадок Є. Тамма становлять 62 праці, що для 60—80-х рр. минулого століття є доволі високим показником публікаційної активності, оскільки бібліотекознавчі видання тоді були рідкісним явищем, а це ускладнювало оприлюднення результатів наукової діяльності на шпальтах професійних видань.

Про високий творчий потенціал ученого, виняткову наукову продуктивність, здатність генерувати нові концепції переконливо свідчить дослідження видової та семантичної структур його праць.

Студювання видової структури мікропоту творів Є. Тамма виявило 50 опублікованих, 5 неопублікованих і 7 редакторських праць, що мають широкий жанровий діапазон: наукові статті, підручники, навчальні посібники, конспекти лекцій, інші матеріали для студентів: програми навчальних дисциплін, контрольні, курсові роботи, плани семінарських, практичних, лабораторних занять тощо. У науковому доробку Є. Тамма — 9 ґрунтовних підручників і навчальних посібників, що становить 14,5% усієї кількості, 5 конспектів лекцій для студентів-заочників (8,1%), 9 програм і навчально-методичних матеріалів (14,5%), 38 наукових статей і тез доповідей (61,3%). Пріоритет статей у публікаційному масиві свідчить, що Тамм-учений прагнув оперативного оприлюднення й апробації результатів власних наукових досліджень. Як викладач намагався втілити свої знання та креативні ідеї в освітній процес, якнайшвидше донести їх до студентської аудиторії. У науковому доробку Євгена Петровича превалюють авторські публікації — 55 назв (88,7%), які є результатом його багатого наукового досвіду й знань.

Авторські й редакторські праці свідчать про широкий професійний діапазон Є. Тамма. Окремі публікації, котрі він редагував, сприймаються як природне продовження його основних наукових інтересів, результат творчого пошуку, багаторічного викладацького спілкування зі студентами. Це, зокрема, підручники "Організація бібліотечних фондів і каталогів: методика викладання" (1965); "Бібліотечні фонди і каталоги" (1971); навчальні посібники "Предметний каталог. Система каталогів. Централізована каталогізація" (1975), "Фонды и каталоги непечатных и аудиовизуальных материалов в библиотеках" (1977), "Сис-

тематизация произведений печати: систематический каталог" (1982) та ін. Наголосимо, що Євген Петрович водночас був і автором, і редактором цих видань, про що свідчать "таммівський" стиль викладу, ґрунтовне редакційне корегування текстів колег, зміна формулювань окремих розділів, змістова завершеність публікацій, системне висвітлення матеріалу, повна відповідність жанровим вимогам навчального видання. Ці підручники та навчальні посібники не втратили освітнього значення як фундаментальні, базові видання, що закладають основи для майбутніх навчальних розробок. Завдяки публікаціям, діалог ученого з професійним освітянським і науковим співтовариством триває й понині.

Важливе значення для оцінювання наукової спадщини Є. Тамма має семантична структура його публікацій. Звісно, аналітичні підрахунки доволі умовні — одна й та сама праця може належати одночасно до двох або й більше змістово-тематичних напрямів. Бібліометричний аналіз праць Є. Тамма свідчить про широку тематичну амплітуду його наукових інтересів, серед яких:

- бібліотечне фондознавство (43%);
- бібліотечне каталогознавство (24%);
- культурне будівництво (15%);
- організація бібліотечної справи (10%);
- підготовка кадрів для бібліотек (7%).

Є. Тамм сприяв становленню бібліотечного фондознавства та каталогознавства в Україні як наукових і навчальних дисциплін, вирішував найважливіші й найдискусійніші їх теоретико-методологічні проблеми: принципи, методи, структура комплектування, наукові засади відбору видань для поповнення бібліотечного фонду, особливості формування фондів бібліотек аудіовізуальними документами тощо. Науковець значно поглибив уявлення про принципи координації та профілювання, сутність і технології комплектування бібліотечного фонду, диференціацію принципу профілювання відповідно до складу фонду бібліотек різних типів і видів. Зокрема, під час поповнення фонду документами сільськогосподарської тематики цей принцип трансформується в принцип зональності, при комплектуванні художньою літературою — у добір за національною ознакою. Ще 1958 р. учений запропонував власну класифікацію методів комплектування фонду, основою якої є поділ видань на ті, що вийшли друком останнім часом, і опубліковані попередніми роками. На цих засадах він уперше у вітчизняному бібліотечному фондознавстві виокремив два види комплектування: поточне та докомплектування. Наукові ідеї Є. Тамма, які схвально сприйняла професійна спільнота, реалізовано в освітньо-науковому процесі ЗВО бібліотечного спрямування. Про різноаспектне бачення проблематики бібліотечного фондознавства свідчить остання публікація Євгена Петровича (1987): поняттєвий апарат бібліотечного фондознавства, принципи комплектування та формування бібліотечного фонду, повнота фонду, бібліотечне ядро, види комплектування, методи вивчення бібліотечного фонду, планування, координація комп-

лектування бібліотечного фонду, система книгопостачання бібліотек. Євген Петрович завжди перебував в епіцентрі тогочасних теоретико-методологічних дискусій, що торкалися сутності, структури, співвідношення понять "комплектування бібліотечного фонду" та "формування бібліотечного фонду", "докомплектування" та "ретроспективне" комплектування, "аудіовізуальні" й "недруковані" матеріали тощо. Його переконання та ідеї активізували професійне мислення, розбудовували наукове знання.

Цілком слушним є погляд Євгена Петровича, відповідно до якого між формуванням бібліотечного фонду та його каталогізацією є органічний зв'язок. Фонди й каталоги — "фундамент", на якому тримається бібліотека. Це переконання науковець успішно реалізував не лише в змісті власних статей, підручників і навчальних посібників, а й у назві кафедри бібліотечних фондів і каталогів, яку очолював, у диференціації її викладачів за двома напрямками: бібліотечне фондознавство і бібліотечне каталогознавство.

Ще одним блоком каталогознавчих проблем, якими переймався Є. Тамм, є система каталогів бібліотек різних типів і видів. Саме в їхньому взаємодоповненні та взаємозв'язку вчений убачав ефективність інформаційно-пошукових систем. Нарешті, Євген Петрович сприяв формуванню нової наукової дисципліни "Аналітико-синтетична обробка документів". Означені теоретичні настанови вченого успішно реалізовано в ХДАК.

Неможливо оминати увагою ще два аспекти наукової діяльності Є. Тамма. За його ініціативою вперше введено комплексні кафедральні НДР, у студіюванні яких активну участь брали не лише викладачі, а й студенти — члени наукового гуртка кафедри. Серед тем: "Система каталогів і картотек бібліотек різних типів і видів"; "Краєзнавчі фонди бібліотек України"; "Методика викладання навчальних дисциплін фондознавчого і каталогознавчого циклів"; "Бібліотечні інформаційно-пошукові системи" тощо. Є. Тамм як справжній дослідник-наставник надихав учнів на творчі звершення, багатьом із них допоміг визначитися щодо тематики дисертаційних досліджень.

На нашу думку, внесок Є. Тамма в історіографію бібліотечної справи досліджено недостатньо, хоча майже половина його публікацій, кандидатська дисертація, підготовлена докторська присвячені історіографії культурного будівництва в Україні з 1920-х до 1970-х рр. Учений одним із перших розпочав фундаментально розробляти бібліотекознавчу історіографію.

До історіографічної праці Євген Петрович звернувся ще в 1960-ті рр., готуючись до захисту дисертації, коли очолював кафедру і мав вагомий авторитет у бібліотечній сфері. Водночас науковця заслужено визнали в українській історіографії. Зокрема, його кандидатську дисертацію "Культурне будівництво на Україні в радянській історіографії (1920-і — початок 1930-х років)" на той час вважали однією з кращих серед подібних праць. Після її захисту Євгена Петровича запросили викладати історіографію та історичну бібліографію на новоутвореній кафедрі історіографії, джерелознавства й методики історії Харківського дер-

жавного університету. Зі створенням такої кафедри, де працювали провідні історіографи України В. Астахов та І. Шерман, було започатковано підготовку кадрів вищої кваліфікації за новою на той час спеціальністю 07.579 — історіографія й джерелознавство. Науковець був одним із перших викладачів-сумісників, котрий брав участь в обговоренні дисертаційних досліджень, підготовлених на кафедрі. Харківська історична школа визнала значні досягнення Є. Тамма в науково-дослідній діяльності, обравши його членом спецради Харківського державного університету з історичної спеціальності терміном на 1976—1981 рр.

Євген Петрович Тамм

Серед історіографічних праць ученого особливу вагу мають публікації з історіографії та історії бібліотечної справи в Україні. Нині історія бібліотечної справи активно досліджується, потребує ґрунтовної історіографічної бази, певного узагальнення, про що справедливо зазначав С. Зворський. Євген Петрович присвятив бібліотечній історіографії шість статей, які охоплюють минуле бібліотек із 1920-х рр. до початку 1980-х рр., проаналізував майже весь документопотік того часу, синтезувавши знання про стан і розвиток бібліотек за 60 років радянської влади.

Історіографічні огляди Є. Тамма засвідчили, що за роки радянської влади було сформовано систему знань про сучасну бібліотечну історію, набуто значний потенціал. Утім, узагальнювальних праць бракувало. У цій системі немає матеріалів з історії бібліотек до 1917 р., недостатньо праць про їх діяльність у роки Другої світової війни, значно обмежена кількість персоналій тощо.

Одним із найважливіших напрямів своєї багатогранної діяльності Є. Тамм вважав викладання. Педагог намагався і студентам, і колегам прищепити любов до обраної професії бібліотечного фахівця. Читаючи курс "Бібліотечні фонди", Євген Петрович залучав студентів до наукової роботи, доводячи, що фонд є основним фундаментом, на якому ґрунтується діяльність бібліотеки.

Постійно вдосконалюючи зміст і методику викладання навчальних дисциплін, науковець досяг філігранної майстерності в читанні лекцій, проведенні семінарських і практичних занять, які з великою зацікавленістю відвідували не лише студенти, а й викладачі інших кафедр. Конспекти його лекцій багато років використовували випускники в роботі з бібліо-

течними фондами. Задовго до впровадження у вищій школі проблемного та активних методів навчання Євген Петрович уже використовував їх, дискутуючи зі студентами щодо найсуттєвіших проблем формування бібліотечних фондів.

У 60—70-ті рр. минулого століття зміст та організація освітнього процесу були централізовані, а навчальні плани, що надсилали з Москви, — єдині для всіх бібліотечних факультетів СРСР. Євгенові Петровичу як найкваліфікованішому викладачеві та організаторові було доручено розробити варіативну частину типового навчального плану. За умов жорсткої централізації науковець зумів узгодити навчальні плани з національними особливостями, потребами практики, реалізуючи компетентнісний підхід. Йому належить понад 20 розробок навчального плану підготовки бібліотечних фахівців.

Є. Тамм помічав інноваційне як у змісті навчальних дисциплін, так і в методиці викладання. Саме тому вже з початком видання вітчизняних таблиць ББК 1960 р. уведено спецкурс із ББК, який він читав. Для студентів відділення технічних бібліотек викладався спецкурс з УДК, а відразу після публікації нових стандартів зі складання бібліографічних описів внесено зміни до курсу "Бібліотечні каталоги", проведено додаткові заняття зі студентами старших курсів. В останній чверті ХХ ст. викладачі опанували й уперше в Україні розпочали викладати курси "Бібліотечні інформаційно-пошукові системи", "Аналітико-синтетична обробка документів", "Бібліотечне краєзнавство" та ін. Є. Тамм обстоював думку про потребу підготовки бібліотекарів-бібліографів широкого профілю з галузевою спеціалізацією й успішно втілював її в навчальних планах; розумів значення науково-методичного рівня викладання, значних зусиль докладав до впровадження активних, інтерактивних та інноваційних методів викладання, зокрема проблемних лекцій, програмованого (машинного) контролю знань, використання технічних засобів. Зокрема, за його ініціативою на кафедрі було створено понад тисячний фонд слайдів, які демонстрували під час викладання майже всіх дисциплін.

Євген Петрович змінив на посаді завідувача кафедри Анатолія Анатолійовича Ашукіна, котрий керував нею з 1953 до 1963 р. До недавнього часу про А. Ашукіна знали небагато, але нині є можливість об'єктивно оцінити взаємовплив цих відомих фахівців. Уважаємо, що А. Ашукін значно посприяв становленню кафедри, а Євген Петрович зумів творчо скористатися й примножити ці здобутки. За часів А. Ашукіна сформувалося ядро кафедри у складі Д. Кумок, Л. Котенка, Є. Тамма, Т. Марченко; створено систему програмно-методичного забезпечення основних курсів; адаптовано навчальні плани бібліотечного факультету, а також систему контролю за освітнім процесом, розроблено програми й підходи до навчальної та виробничої практики, які, модернізуючись, діяли понад 30 років. Кафедру у звітній документації тих часів визнано однією з найкращих, однак бракувало викладачів із науковими ступенями та вченими званнями.

Успішна діяльність тогочасної кафедри — результат зусиль усього колективу, але особливою була роль очільника. Між А. Ашукіним та Є. Таммом склалися особливі стосунки — довірливо-ділові й дружні. Особливо плідною була співпраця над навчальними планами підготовки бібліотекарів-бібліографів: науковці намагалися оптимізувати їх за типами бібліотек, визначити зміст, обсяг, терміни навчання. Набутий досвід Є. Тамм використав у 1970-ті рр., коли став співрозробником нового навчального плану бібліотечного факультету на ґрунті галузевих комплексів літератури, сутність якого докладно висвітлив у фундаментальній статті "Корективи до плану" (13).

З новою силою виявився талант Євгена Петровича, коли його призначили завідувачем кафедри бібліотечних фондів і каталогів ХДК (1963). Він створив висококваліфікований, згуртований колектив однодумців із бібліотечних працівників і кращих випускників вишу, відданих обраній справі, з-поміж яких: Л. Котенко, Т. Марченко, Д. Кумок, Е. Карачинська, В. Мільман, М. Васильченко, В. Удалова, Н. Кушнарченко, В. Сєдих, А. Соляник та ін. Кафедра стрімко набувала авторитету потужного освітянського, наукового й методичного осередку, здобутки й досвід якого вивчали та запозичували багато закладів вищої освіти бібліотечного профілю республік Радянського Союзу. Є. Тамм очолював кафедру 20 років, упродовж яких сформувалася вітчизняна наукова школа бібліотечного фондознавства і каталогознавства. Керманіч кафедри мав унікальну здатність виявляти серед широкого загалу випускників найздібніших до наукової й освітньої діяльності, залучати їх до викладацької діяльності. Саме з його ініціативи в середині 70-х рр. минулого століття вперше здійснено своєрідний "прорив" викладачів кафедри в науковий простір СРСР. Більшість її співробітників закінчили аспірантуру, а згодом і докторантуру Московського або Ленінградського інститутів культури, успішно захистили кандидатські (Д. Кумок, М. Васильченко, В. Удалова, Н. Кушнарченко, Г. Терентьева, В. Сєдих, В. Погорелова, А. Соляник) і докторську дисертацію (Н. Кушнарченко), що тоді було рідкісним явищем в Україні. На початку 1990-х рр. кафедра мала найвищий науковий ценз (90%) серед аналогічних підрозділів не лише України, а й інших ЗВО культури СНД. Зауважимо, кафедра була та нині є лідером із підготовки та видання підручників і навчальних посібників для закладів вищої освіти бібліотечного профілю.

Значну увагу Євген Петрович приділяв підвищенню професійної кваліфікації та педагогічної майстерності викладачів. Цей процес відбувався системно, до нього долучали всіх співробітників кафедри, незалежно від стажу, наукового ступеня чи вченого звання. Одним із дієвих засобів підвищення теоретичного і методичного рівнів викладання Є. Тамм вважав відкриті заняття, взаємовідвідування лекцій, семінарів, практичних занять, іспитів і заліків. Досвідчені педагоги проводили показові відкриті заняття, своєрідні майстер-класи, демонстрували активні методи навчання молодим викладачам.

Організовані Є. Таммом відкриті заняття з подальшим обговоренням їх змісту та методики викладання на засіданні кафедри перетворювалися на своєрідні круглі столи, "школу педагогічної майстерності". Це виховувало в педагогів не лише сумлінне, а й творче ставлення до викладання навчальної дисципліни. Близкучий лектор-методист Є. Тамм опрацював певні критерії оцінювання рівня кожного виду занять. Серед основних: професійні компетентності викладача, необхідні знання змісту дисципліни, їх глибина, наукова точність формулювань, послідовність і логічність викладення матеріалу, доступність для сприйняття студентами; високий науковий і методичний рівні проведення занять; проблемність, діалогічність викладу, використання активних методів навчання, ТСО освіти, які трансформувалися в інтерактивні, а згодом — в інноваційні методи й технології освіти (мозковий штурм, дискусія, кейс-технології, ділові та рольові ігри, тренінги, майстер-класи, квести, вебінари тощо); культура викладача, його педагогічний такт, стиль викладу, культура мовлення, зовнішній вигляд, манера поведінки, контакт з аудиторією. Означені критерії використано під час оцінювання навчальних занять, які проводили педагоги вишу на факультеті підвищення кваліфікації викладачів бібліотечних училищ і технікумів усього Радянського Союзу, що тривалий час функціонував у ХДК.

Євген Петрович докладав значних зусиль і до розвитку вітчизняних професійних періодичних і продовжуваних видань з книгознавства, бібліотекознавства й бібліографознавства. Цю ідею успішно реалізував 1964 р., коли на базі ХДК було започатковано міжвідомчий республіканський науково-методичний збірник "Бібліотекознавство і бібліографія". Учений із 1960-х рр. — член редколегії, працював відповідальним редактором понад 20 років — з 1970 до кінця 1980-х рр. (вип. 10—29).

Завдяки професійному авторитету й наполегливості Є. Тамма, а також підтримці членів редколегії, успішно втілено на практиці визначений ним стратегічний план реорганізації збірника, суттєвого підвищення теоретичного, методичного й інформаційного рівнів видання, престижу не лише в Україні, а й у світі. З ініціативи Євгена Петровича періодичність видання було збільшено до двох збірників на рік; удосконалено структуру, введено розділ "Бібліотекознавці та бібліографи України", бібліотечну біографістику; "Хроніку", де надавалася інформація про визначні події в бібліотечній справі республіки. "Бібліографічний покажчик праць викладачів та співробітників Харківського державного інституту культури (1947—1970)", що вперше акумулював наукові здобутки не лише кожної особистості, а й інституту загалом, уможливив бібліометричний аналіз публікаційної активності науковців. Уперше надруковано матеріали теоретико-методологічного змісту В. Витяжкова "Бібліографія в системі суміжних галузей" (вип. 10, 11), Н. Фрідьєвої "До питання про бібліотекознавство як науку" (вип. 11) та ін. Є. Тамм "ризикнув" оприлюднювати результати перших

кандидатських і докторських дисертацій галузевої тематики, стимулював наукові дискусії.

Редакторський хист Євгена Петровича яскраво виявився в роботі з окремими авторами та статтями. Ідеї, уточнення, аспекти розгляду, поради були настільки ґрунтовними, що багато дописувачів справедливо вважали Є. Тамма співавтором. Оскільки більшість авторів, особливо бібліотекарів-практиків, надсилали до редакції недостатньо структуровані матеріали, з його ініціативи розроблено й розіслано в усі наукові й обласні бібліотеки України "Пам'ятку з правилами оформлення рукописів". Це починання успішно реалізовано у збірнику-наступнику "Бібліотекознавства і бібліографії" — "Віснику Харківської державної академії культури", у змісті та структурі якого втілено й інші ідеї Євгена Петровича.

Загальновідомо, що чоловік може реалізувати себе сповна завдяки жінці, дружині. Наталія Тимофіївна Янович була для Євгена Петровича дружиною, другом, матір'ю двох синів, колегою, берегинею всього родоводу Таммів. У більшості проблем, які вирішував Євген Петрович, Наталія Тимофіївна свідомо брала участь. Зокрема, в поважному віці, зберігши чудову пам'ять, аналітичний розум, вона здатна розповідати про будь-які події, явища, об'єкти, людей, які стосувалися Є. Тамма, інституту, кафедри, колег, конференцій, планів тощо. Вражають точність переданих фактів, правильність висновків, детальність оцінки.

Духовна близькість цих людей ґрунтувалася на подібності їхніх непростих доль, пережитій кривавій війні, повоєнних поневіряннях, відданості одній професії, спільних життєвих цінностях. Наталія Тимофіївна без вагань переїхала 1950 р. до буремної Західної України, де Євген Петрович працював в обласній бібліотеці й одночасно читав лекції в сільській місцевості за дорученням Станіславського обкому КП, друкував статті в газеті "Прикарпатська правда". Робота напружена, ризикована, але надавала необхідний молодій сім'ї підробіток. Наталія Тимофіївна, маючи тоді маленьку дитину, працювала в обласній дитячій бібліотеці. Обоє швидко адаптувалися в Станіславі (Івано-Франківськ), їх поважали за професіоналізм, працездатність, уміння порозумітися з людьми, досконале знання української мови. У книжці, присвяченій ювілею Івано-Франківської обласної бібліотеки, зазначено, що цій установі пощастило, оскільки в ній з 1949 до 1953 рр. працював Є. Тамм.

Наталія Тимофіївна обіймала керівні посади в різних бібліотеках, спочатку — дитячих, згодом — технічних, зокрема в НТБ Гіпросталі (Харків) — 37 років. Цікаво зазначити, що вона остаточно завершила професійну діяльність 2013 р. у віці 86 років.

Наталія Тимофіївна виявила себе не тільки як практик і менеджер бібліотечної справи — упродовж 8 років вона викладала спеціальні бібліотечні дисципліни в ХДБІ, працюючи завідувачем кабінету новоутвореної кафедри дитячої літератури та бібліотечної роботи з дітьми. Життєве кредо в подружжя Таммів було таке: вислухай, зрозумій, допоможи тому, хто цього потребує.

Основні праці Є. Тамма

1. Методи комплектування бібліотечних фондів : лекція для студентів заоч. від-ня по курсу "Бібліотекознавство" / Є. Тамм ; ред. А. А. Ашукін ; Харків. держ. бібл. ін-т. — Харків, 1958. — 39 с.
2. Сокальський О. С. Організація бібліотечних фондів і каталогів : методика викладання / О. С. Сокальський ; наук. ред. Є. П. Тамм. — Харків : Кн. палата УРСР, 1965. — 98 с.
3. Бібліотечні фонди і каталоги : посібник / О. С. Сокальський, Є. П. Тамм, В. М. Туров. — Харків : Кн. палата, 1966. — 327 с.
4. Бібліотечна справа в Українській РСР в історичній літературі 20-х — початку 30-х рр. / Є. Тамм // Бібліотекознавство та бібліографія : міжвід. респ. зб. ст. — Харків, 1970. — Вип. 9. — С. 129—138.
5. Бібліотечні фонди і каталоги : підручник для культ.-освіт. училищ / О. С. Сокальський, Є. П. Тамм, В. М. Туров. — Київ : Вища шк., 1971. — 363 с.
6. Принципи комплектування фондів радянських бібліотек : лекція для студентів-заочників / Є. Тамм ; Харків. держ. ін-т культури. — 2-е вид. — Харків, 1971. — 22 с.
7. Бібліотечна справа в Українській РСР в історичній літературі початку 30-х — середини 50-х років / Є. Тамм // Бібліотекознавство та бібліографія : міжвід. респ. зб. — Харків, 1972. — Вип. 12. — С. 129—137.
8. Бібліотечна справа на Україні в історичній літературі (1956—1966 рр.) / Є. Тамм // Бібліотекознавство та бібліографія : міжвід. респ. зб. — Харків, 1972. — Вип. 13. — С. 110—120.
9. Класифікація творів друку : учб. посіб. / Е. Т. Карачинська, Л. І. Котенко, Д. А. Кумок, Т. Ф. Марченко, Є. Тамм ; Харків. держ. ін-т культури. — Харків, 1973. — 158 с.
10. Предметний каталог. Система каталогів. Централізована каталогізація : учб. посіб. / [авт.: Карачинська Е. Т., Котенко Л. І., Кумок Д. А., Марченко Т. Ф., Мільман В. А., Тамм Є. П. ; за заг. ред. Є. П. Тамма] ; Харків. держ. ін-т культури. — Харків, 1975. — 138 с.
11. Фонды и каталоги непечатных и аудиовизуальных материалов в библиотеках : учеб. пособие / [авт.: Котенко Л. И., Кумок Д. А., Мильман В. А., Тамм Е. П. ; под общ. ред. Е. П. Тамма] ; Харьк. гос. ин-т культуры. — Харьков, 1977. — 88 с.
12. Систематизация произведений печати. Систематический каталог : учеб. пособие / Харьк. гос. ин-т культуры ; сост.: В. К. Удалова, Э. Т. Карачинская, Д. А. Кумок, Т. Ф. Марченко ; под общ. ред. Е. П. Тамма. — Харьков, 1982. — 97 с.
13. Корективи до плану: (про підготовку бібліотечних кадрів вищої кваліфікації) / Є. П. Тамм // Культура і життя. — 1979. — 6 верес. — С. 3.
14. Бібліотечна справа на Україні в історичній літературі (1967—1979 рр.) / Є. Тамм // Бібліотекознавство і бібліографія : респ. міжвід. наук.-метод. зб. / Харків. держ. ін-т культури. — Харків, 1982. — Вип. 22. — С. 117—125.
15. Принципи комплектування бібліотечних фондів сільсько-господарською літературою / Є. Тамм // Бібліотекознавство і бібліографія : респ. міжвід. наук.-метод. зб. / Харків. держ. ін-т культури. — Харків, 1988. — Вип. 28. — С. 93—98.

Список використаної літератури

1. Васильченко М. П. Основні етапи розвитку харківської наукової школи бібліотечного фондознавства / М. П. Васильченко, Н. М. Кушнарєнко, А. А. Соляник // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Харків, 2011. — Вип. 34. — С. 98—107.
2. Васильченко М. Український бібліотекознавець і педагог / Микола Васильченко, Віктор Сєдих, Наталія Тамм (Янович) // Вісник Книжкової палати. — 2009. — № 5. — С. 38—41.
3. Кушнарєнко Н. Н. Научные школы книговедческого и библиотечно-информационного профиля: признаки идентификации / Н. Н. Кушнарєнко, А. А. Соляник // Науч. и техн. б-ки. — 2011. — № 12. — С. 45—54.
4. Сєдих В. В. Тамм Євген Петрович // Українська бібліотечна енциклопедія. — Режим доступу: ube.nplu.org/article/Тамм%20Євген%20Петрович. — Назва з екрана.
5. Столяров Ю. Н. Эволюция библиотечного фондирования / Ю. Н. Столяров, Н. Н. Кушнарєнко, А. А. Соляник ; под ред. Ю. Н. Столярова. — Москва : Фаир, 2007. — 688 с.
6. Український бібліотекознавець Євген Петрович Тамм (1918—1991) : біобібліогр. нарис / Харк. держ. акад. культури ; за ред. В. В. Сєдих. — Харків : [Б. в.], 1998. — 56 с.
7. Шейко В. М. Харківська бібліотечна наукова школа: історико-генетичний вимір / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко, А. А. Соляник // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Харків, 2011. — Вип. 34. — С. 56—73.
8. Шейко В. Харківська наукова школа книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства: система комунаційних зв'язків / Василь Шейко, Наталя Кушнарєнко, Алла Соляник // Вісник Книжкової палати. — 2012. — № 10. — С. 45—48; № 11. — С. 40—45.

В статтє раскрыт вклад Е. Тамма в развитие библиотечного фондирования, каталоговедения, библиотечной историографии, библиотечного образования и профессиональной периодики в Украине, проанализированы научные работы ученого в данных направлениях.

The paper is concerned with Y. Tamm's contribution to the development of library collections science, cataloging science, library historiography, library education and professional periodical editions in Ukraine. The authors review his scientific research papers in these areas.

Надійшла до редакції 14 червня 2018 року